

УДК 34(477)(075.8)

Віктор Дмитрович ЛЕВЧУК,

заслужений юрист України, старший науковий співробітник

Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету

оборони України ім. Івана Черняхівського (м. Київ);

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6436-985X>

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена тим, що впродовж тривалого часу наукова правова спеціалізація в сферах права національної безпеки та військового права була відсутньою. Це призвело до відтоку фахівців, падіння інтересу науковців до розробок та зниження загального теоретико-практичного рівня правового регулювання суспільних відносин у цій сфері. Такий стан негативно впливає на процес вирішення питань правового забезпечення застосування військ (сил), що є вкрай актуальним в умовах збройної агресії з боку Російської Федерації.

Існує певна проблема інституційного та організаційного забезпечення військової правоохоронної діяльності, відновлення системи військової юстиції та військового правосуддя. Зазначені обставини не сприяють якісному науковому забезпеченню правових питань діяльності сектору безпеки і оборони нашої держави.

Правова держава є одним із найбільш важливих досягнень людства. Але слід зауважити, що на сучасному етапі розвитку суспільства в цілому, правова держава виступає ідеалом, певним гаслом, конституційним принципом, свого роду дороговказом у майбутнє, і поки що не отримала повного втілення у будь-якій країні.

Вища влада в правовій державі – влада закону, якому, згідно статті 17 Конституції України, рівною мірою підпорядковуються всі: від вищих посадових осіб держави, органів державної влади до рядових громадян [1].

Правова держава є такою формою організації і діяльності державної влади, що будується у взаєминах з індивідами та їх об'єднаннями на основі норм права. Тобто це держава, в якій, на основі діючого закону, реально забезпечується здійснення прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, окремих груп людей і громадянського суспільства в цілому, де держава і людина несуть взаємну відповідальність згідно із чинним правовим законом.

Слід зазначити, що право відіграє пріоритетну роль за умови, що воно виступає мірою свободи всіх і кожного, якщо закони реально служать інтересам народу і держави, а їх реалізація є втіленням справедливості. Розвинуте законодавство ще не свідчить про наявність у суспільстві ознак правової держави. Історичний досвід засвідчує, що в тоталітарних державах регулярно видавалися правові акти, забезпечувалась їх сувора реалізація, але таке правове регулювання було антиподом правової держави.

Економічною основою правової держави є виробничі відносини, що ґрунтуються на багатокладності, різних формах власності (державній, приватній, комунальній тощо), як рівноправних і однаковою мірою захищених юридично.

Соціальну основу правової держави складає саморегулююче громадянське суспільство, що поєднує вільних громадян – носіїв суспільного прогресу. В центрі уваги такої держави знаходиться людина, її різноманітні інтереси. Через систему соціальних інститутів, суспільних зв'язків створюються необхідні умови для реалізації кожним громадянином своїх творчих, трудових можливостей, забезпечується плюралізм думок, особисті права і свободи. Міцна соціальна основа держави визначає стабільність правових підвалин суспільства. Отже, правова держава – це одночасно і соціальна держава.

Моральну основу правової держави утворюють загальнолюдські принципи гуманізму і справедливості, рівності і свободи, честі і гідності. Режим правової держави реально затверджує вищі моральні цінності людини, забезпечує їх визначальну роль у житті суспільства, виключає свавілля і насильство над особистістю. Конкретно це знаходить свій вираз у демократичних методах державного управління, справедливості правосуддя, у пріоритеті прав і свобод особи у взаєминах із державою, захисту прав менших, терпимості до різних релігійних поглядів і т.п. Духовна насиченість державного життя значною мірою визначає моральну зрілість суспільства в цілому, рівень його цивілізованості, гуманізм у соціально-економічних і політичних відносинах.

Політична природа держави найбільш чітко проявляється в його суверенитеті. Саме в суверенитеті сконцентровано всю гамму потреб і інтересів різних ланок політичної системи

суспільства. Завдяки суверенітету координуються інтереси державних і недержавних організацій, забезпечується їх справедлива правова рівновага і вільний розвиток.

Основні ознаки правової держави:

1. Верховенство права і закону в усіх сферах громадського життя. В системі правових цінностей вищою формою вираження, організації і захисту свободи людей є правовий закон. В законах держава встановлює загальнообов'язкові правила поведінки, які повинні максимально враховувати об'єктивні потреби суспільного розвитку на засадах рівності і справедливості. Всі інші правові акти повинні відповідати закону. Закони регулюють найбільш важливі, стрижневі сторони громадського життя. Вони визначають міру свободи в життєво важливих сферах, охороняють моральні цінності суспільства.

Підзаконні акти, особливо відомчі, при необхідності можуть лише конкретизувати деякі положення законів, але ні в якому разі не "удосконалювати", не "підправляти", не "змінювати" закон [4, с. 35]. Разом із тим, правовий закон не допускає свавілля законодавця. В законах мають бути виражені суспільні відносини, що об'єктивно складаються, тенденції їх розвитку і самовідновлення. Різного роду законодавчі обмеження і заборони суб'єктивного характеру підривають основи правової держави, стримують суспільний прогрес.

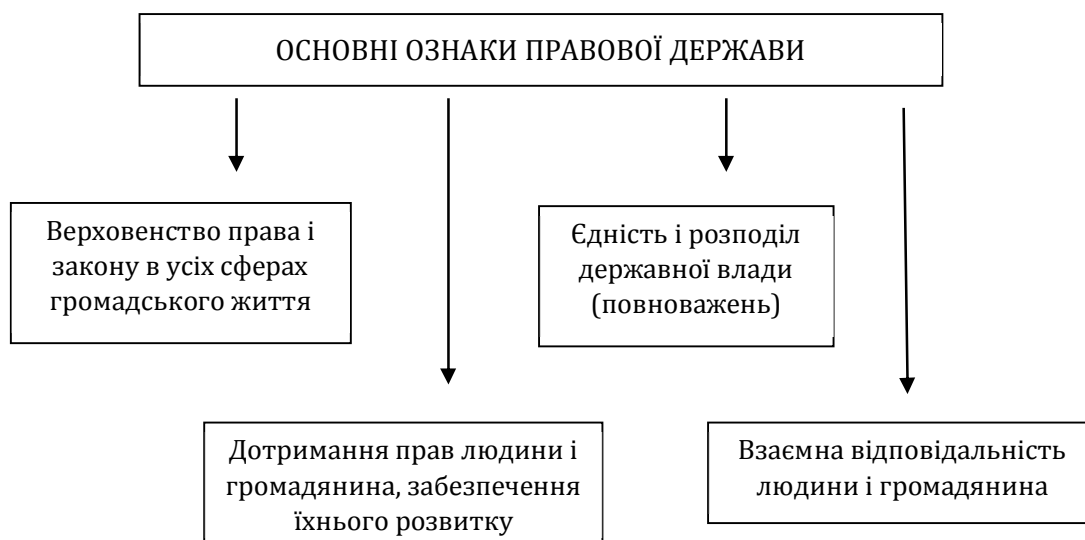

Рисунок 1 – Характерні риси державного правління

Основний закон правової держави – Конституція. В ній сформульовано правові принципи державного і громадського життя. Конституція являє собою загальну правову модель суспільства, якій повинно відповідати все поточне законодавство. Жодний інший правовий акт держави не може суперечити Конституції. Пріоритет Конституції – невід'ємна риса правової держави. Тому правова держава – це конституційна держава.

2. Реальність прав людини і громадянина, забезпечення її вільного розвитку. У соціально-політичному житті свобода людини виступає як її право. Правова держава визнає за індивідом визначену сферу свободи, за межі якої втручання держави неприпустиме. Обов'язок "невтручання" державної влади відповідає праву індивіда вимагати дотримання цього. У випадку порушення даного права воно забезпечується судовим захистом. В цих умовах фактична свобода перетворюється на право свободи. Право стає загальним масштабом й однаковою мірою свободи. Реальний його вияв охоплюється формулою: "Все, що не заборонено індивіду, йому дозволене", - і навпаки: "Все, що не дозволено владі, їй заборонено" [4, с.36].

Правовий характер свободи індивіда виявляється в різних сферах громадського життя. У сучасній демократичній державі об'єктивне право свободи втілюється в суб'єктивних правах особистості, різноманітних за своїм конкретним змістом. Але головне в них – це права індивіда на позитивні дії держави в його інтересах: право на недоторканість особи, соціальне забезпечення, судовий захист, вільне пересування в межах державної території і т.д. Ступінь розвиненості і гарантовані свободи особи зумовлюються зрілістю правових витоків державності, об'єктивними соціально-історичними, економічними і духовними передумовами.

3. Взаємна відповідальність держави і громадян. Відносини між державою, як носієм політичної влади, і громадянином, як учасником її формування, і їх здійснення, слід будувати на

засадах рівності і справедливості. Визначаючи в законах міру свободи особи, держава в цих же межах обмежує себе у власних рішеннях і діях. Вона бере на себе зобов'язання забезпечувати справедливість у відносинах із кожним громадянином. Підкоряючись праву, державні органи не можуть порушувати його розпорядження і несуть відповідальність за порушення чи невиконання цих обов'язків. Обов'язковість закону для державної влади забезпечується системою гарантій, що виключає адміністративне свавілля. До цієї системи гарантій можна віднести:

- відповідальність депутатів перед виборцями (можливість відкликання депутата);
- відповідальність уряду перед представницькими органами;
- дисциплінарна, цивільно-правова, адміністративна чи кримінальна відповідальність посадових осіб держави будь-якого рівня за невиконання своїх обов'язків перед конкретними суб'єктами права.

На тих же правових засадах будується відповідальність особистості перед державою. Застосування державного примусу повинно мати правовий характер, не порушувати міру свободи особи, відповідати ступеню важкості скоєного правопорушення.

Дотримання правових вимог – юридичний обов'язок усіх і насамперед держави. Цим підкреслюється не відчуженість природних прав людини у правовій державі.

Отже, в Україні триває процес розбудови правової держави, для якої головним завданням є захист особи, прав і свобод людини, в тому числі національних меншин, додержання законів тощо. Характер правової держави має бути забезпечений додержанням принципів верховенства права в усіх сферах соціального життя, обов'язковістю закону для всіх державних органів, громадських організацій, офіційних осіб та громадян, захистом і гарантією свобод особи, її прав, інтересів, честі й гідності, взаємною відповідальністю особи і держави, контролем і ефективним наглядом держави за дотриманням законів та нормативних актів тощо. Здійснення усіх вищезгаданих заходів, спрямованих на побудову правової держави, стане для цивілізованого світу що одним доказом прагнення України до втілення у життя принципів гуманізму і демократії, найвищою метою якої є забезпечення прав і свобод людини, основ нашої державності.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.2019 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.04.2019).
2. Про Національну безпеку України : закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 01.04.2019).
3. Про оборону України : закон України від 06.12.1991 № 1932-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 01.04.2019).
4. Про затвердження примірного переліку та опису предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право» : наказ МОН України від 28.12.2018 № 1477 // Міністерство освіти і науки України : офіц. сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-pereliku-ta-opisu-predmetnih-napryamiv-doslidzhen-v-mezhah-specialnosti-081-pravo> (дата звернення: 01.04.2019).
5. Правознавство : підручник / В. В. Копейчиков та ін. Київ : Юрінком Інтер, 1999.
6. Колпаков В. К. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
7. Основи законодавства України : підручник / за заг. ред. В. І. Кириленка. Вінниця : Нова книга, 2002. 617 с.

Одержано 05.04.2019

УДК 343.16

Валерій Валентинович ЛИТВИНОВ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4186-4035>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ

Кримінальне судочинство України будується на принципі змагальності, яка в повному обсязі проявляється на судових стадіях. На стадії досудового розслідування принцип змагальності проявляється частково у вигляді судового контролю. Судовий контроль на стадії досудового